

כלכלת השוק וקלקוליה

:: יצחק טישלר

הסוציאל-דמוקרטיה זכתה בעדנה מסוימת לרגל המשבר הפיננסי האחרון. מדוע מסוימת בלבד? מפני שהקומוניזם השורד בקובה ובצפון-קוראה מסייע בהפצת האגדה שהסוציאליזם הוא דבר רע. אבל הכלכלה הסובייטית לא הייתה סוציאליסטית. היה שם משק מדינתי - אוטטיסטי - שנוהל בידי בירוקרטים שהתעלמו מצורכי השוק והקהל. אלא שמאז נפילתה של ברית המועצות קל היה לפמפם את הדעה שהכלכלה האמריקנית היא הדרך ולהתעלם ממדינות סוציאל-דמוקרטיות עשירות כמדינות סקנדינביה וממדינות מערב-אירופיות אחרות המקיימות בהצלחה כלכלת רווחה.

המשבר האחרון חשף כמה ליקויים מהותיים בכלכלת השוק - אף שאין הם מחייבים להמיר כלכלה זו בכלכלה בירוקרטית. כלכלת השוק מבוססת על ההנחה שניסוח אדם סמית עוד במאה השמונה-עשרה, שעל-פיה 'היד הנעלמה' הפועלת בשוק מבטיחה את מירב היעילות והתועלת למשתתפים בפעולתו - כיצרנים וכצרכנים. הצרה היא שמירב היעילות והתועלת מותנה בכמה תנאים שאינם מתקיימים לעולם במלואם.

תנאי אחד הוא קיומה של תחרות המבטיחה שהציבור יוכל "לטייל בשוק" ולבחור את המוצר הרצוי לו במחיר הסביר בעיניו. כאן המקום להבהיר שתחרות אינה מחייבת בעלות פרטית. חברה ממשלתית הפועלת בתנאי תחרות תהיה יעילה ונוחה לצרכנים לא פחות מחברה פרטית. יתר על כן, חשובים ממדי התחרות. בענף הנשלט בידי מונופולים וקרטלים - פרטיים בהחלט - אין תחרות מספקת והמוכר חזק מן הקונה. לא מיותר להזכיר שאפילו בעידן הגלובליזציה נוהגות ארצות עשירות לבלום את התחרות ולהגביל בתחומים שונים את היבוא מארצות מתפתחות - בניגוד לעקרונות הקפיטליסטיים המוצהרים.

בעיה אחרת המשבשת את פעולת השוק היא בעיית המידע. כדי שהשוק יפעל בהצלחה

לטובת כל הצדדים יש הכרח בשקיפות מלאה של כל התנאים החשובים לעסקות השונות. תפוצתו המוגבלת של המידע נובעת לפעמים מרשלנות ולפעמים מרצון לרמות את הקונים. ומעניין, התקשורת הולכת כאן בשני כיוונים מנוגדים: מצד אחד היא חושפת שחיתויות ומעשי מרמה; מן הצד האחר, גם לבעליהם של אמצעי התקשורת יש אינטרסים ולעתים הם מונעים חשיפה החיונית לציבור.

כלכלת שוק יעילה לטובת כל הצדדים יכולה להתקיים רק כאשר כל הפעילים בשוק הם אנשים הגונים - מצב שאין לצפות לו בעמק הבכא. לכן, קפיטליסטים מתונים דוגלים בפיקוח ואפילו קפיטליסטים קיצוניים מסכימים לפיקוח פה ושם, בייחוד של מגני צרכנים הנושפים בעורפם. זהו המצב בייחוד כשמדובר בסכנה לבריאות הלקוחות או לבטיחותם, כלומר במכירת תרופות או צמיגים, למשל. אבל הפיקוח נחשב לדבר מאוס - "ליברלי" או "סוציאליסטי" - ולכן לא נוהגים להקציב לו הרבה כסף. וכמובן, לא רק בקרב היצרנים לוקה ההגנות: אפשר לשחד את המפקחים. מסיבה זו, פיקוח יעיל חייב להיות כפול או משולש וזה עולה בכסף ומגביר את התערבות הממשלה. אז קמות עמותות להגנת הצרכן, אבל ברור שהן חלשות מן היצרנים הגורפים הרבה כסף, בין השאר הודות להונאת הציבור.

הציבור אינו סובל רק מפגמים במידע וביושרם של המשווקים. אין להכחיש שכלכלת השוק יוצרת את חברת השפע. אבל בכך היא יוצרת בסיס למשברים שמקורם בגורם מהותי אחר הפועל בהצלחה מיוחדת במשק הקפיטליסטי - הפיתוי. מי לא רוצה לחיות 'מעל היכולת'? להחליף דירה בדירה, מכונת במכונית, טלוויזיה בטלוויזיה חדישה יותר, שטוחה יותר, גדולה יותר. את שורשי המשבר הפיננסי האחרון יש למצוא בנטיית הציבור האמריקני לרכוש מוצרים ושירותים חדשים לבקרים, מוצרים ושירותים שלעולם לא יוכלו לכסות בעבודתו את מחיריהם. משבר המשכנתאות קשור לא

קפיטליסטים מתונים דוגלים בפיקוח ואפילו קפיטליסטים קיצוניים מסכימים לפיקוח פה ושם, בייחוד של מגני צרכנים הנושפים בעורפם. זהו המצב בייחוד כשמדובר בסכנה לבריאות הלקוחות או לבטיחותם, כלומר במכירת תרופות או צמיגים, למשל.

מי לא רוצה לחיות 'מעל היכולת'? להחליף דירה בדירה, מכונת במכונית, טלוויזיה בטלוויזיה חדישה יותר, שטוחה יותר, גדולה יותר.

זכויות על הבועה הפיננסית המתבקעת. יש מקום להניח שרק יצרני הסחורות והבועות הרמאים, הם ועורכי דינם וידידיהם המחזיקים בשלטון מואסים בפיקוח הדרוש, באכיפה הדרושה ובענישה הנחוצה. אבל הכרח לזכור שהפרסומת – הכרוכה כמעט בהכרח בפיתוי – היא חלק מהותי של כלכלת השוק ואין מנוס ממנה. לפני יותר ממאה שנה טבע הכלכלן האמריקני תורסטיין ובלן את המושג 'צריכת ראווה' וגם בלי להכיר את המונח הזה יודע כמעט כל אחד איזה תענוג יש ברכישה של ערכת ישיבה סלונית בעלת שם איטלקי, "שתפוצץ" את הידידים ולפחות תנקר את עיניהם. הארץ מלאה יקבי בוטיק המעוטרים בשמות מרטיטים והיין נלגם כמים ובלבד שיהיה יין משובח. ואיך יודעים שהוא משובח? בודקים את מחירו – יין העולה 50 ₪ משובח מהעולה 25 ₪, והעולה 100 ₪ משובח מן העולה בסך הכל 50 ₪.

בגבולות מסוימים – טוב שכך. הרצון להעלות את רמת החיים ממריץ את האדם ללמוד, להכשיר עצמו, לעבוד, להמציא, להתקדם. אבל גבולות הפיתוי רחבים בהרבה מגבולות היכולת, בקרב רוב האנשים והנשים.

פתרון הבעיה אינו מחייב את חיסולה של כלכלת השוק ובלבד שתשלים אותה כלכלת הרווחה הסוציאל-דמוקרטית. מה יכולה לעשות כלכלת הרווחה? היא יכולה לעשות דבר שהקפיטליזם גייס הרבה פילוסופים גדולים וחכמים ואפילו הגונים כדי להתנגד לו: לשנות את חלוקת ההכנסות הישירות והעקיפות במשק. שינוי החלוקה העקיפה של ההכנסות נועד להנהיג יתר שוויון בין הבריות בכמה תחומים, בניגוד לתפישה הפילוסופית הקובעת כי "אדם לאדם – זאב". על-פי התפישה הסוציאל-דמוקרטית המדינה צריכה לממן את הבטחת הסדר הציבורי בעזרת מערכות המשטרה והמשפט. היא צריכה להבטיח את בריאות האוכלוסיה כולה. היא צריכה להבטיח לכל הילדים והילדות, הנערים והנערות, חינוך ברמה המתחייבת מהישגי הכלכלה והמדע והיא חייבת לסייע למדענים להישאר במולדתם. היא צריכה גם להבטיח לכל הציבור את ההנאה מסביבה פיזית נעימה ונוחה. היא צריכה להבטיח לכל הנוסעים והולכי הרגל אפשרות להגיע למחוז חפצם בלי תאונה. משום מה, בשנים האחרונות רואים בישראל כגורת גורל את מספר השוטרים – הנמוך כדי מחצית מן המקובל בעולם, יחסית לגודל האוכלוסיה. גם הטלת שליש מהוצאות הבריאות על הפרט נחשבת אצלנו למצווה מן התורה, כמוה כהנהגת חינוך חינוך, כביכול, העולה לכל משפחה אלפי שקלים בשנה. ובמה שנוגע להכנסה הישירה,

רק ברצון ליהנות מרווחת דיור גדולה יותר אלא גם ברצון ללוות כסף מתוך אמונה שהוא יכוסה לא בעבודה אלא בעליית ערכו של הנכס הממושכן. את העלייה הזאת מבטיחים העובדים בשוק הפיננסי. ובהקשר זה, הרוצה ברמת חיים שאין הוא יכול לכסות בעבודתו, הנוכחית והעתידית, מתפתה לרכוש – לעתים באשראי – מניות ואגרות-חוב שהקוסמים הקרויים אנליסטים מבטיחים לו את עליית ערכן המתמדת, עלייה עתידית שתכסה – ללא שמץ ספק – את ההוצאות היתרות שנעשות בהווה. בעצם, מנהלי העסקים הפיננסיים גם שמחים לגלות לציבור הרחב את משכורותיהם המהוות הוכחה – כביכול – ליציבות התופחת של העסק ולעליית ערכם הצפויה של ה'ניירות'.

את הרצון לצרוך עוד ועוד בלי קשר ליכולת הכלכלית האישית מזינים, אם כן, גם משווקי הפיננסיים ולא רק משווקי המוצרים הפיזיים. פעם נהגו הקפיטליסטים לגייס מן הציבור כסף – במניות ובאגרות-חוב – כדי להשתמש בו לייצור מוצרים מוחשיים. כיום עובר חלק גדול והולך מן הייצור הפיזי לארצות המתפתחות שבהן נמוך יחסית לא רק שכר הפועלים אלא גם שכרם של מנהלי העבודה והמהנדסים. ולכן, יותר ויותר יזמים בארצות המפותחות ובעיקר באמריקה מנסים לגייס מהציבור כסף כדי לייצר בו... כסף. זהו הבסיס לאמצאות המתוחכמות של מכשירים פיננסיים המובנים רק ליודעי ח"ץ מלבד במקרים שגם ליודעי ח"ץ אין הם מובנים, כפי שהבחין כל מי שעקב באורח יום יומי אחרי המשבר הפיננסי האחרון. ולכן, אתה מסתבך תחילה בניסיון לממן את המוצרים החדשים שאינך זקוק להם ואחר כך אתה מסתבך ברכישת

מה יכולה לעשות כלכלת הרווחה? היא יכולה לעשות דבר שהקפיטליזם גייס הרבה פילוסופים גדולים וחכמים ואפילו הגונים כדי להתנגד לו: לשנות את חלוקת ההכנסות הישירות והעקיפות במשק.

משום מה, בשנים האחרונות רואים בישראל כגורת גורל את מספר השוטרים – הנמוך כדי מחצית מן המקובל בעולם, יחסית לגודל האוכלוסיה.

משום מה, עשירי הארצות
הללו אינם בורחים לאמריקה
עקב המיסוי הגבוה והפער
הנמוך יחסית בינם לבין
העניים המקומיים אינו
משפיע לרעה על בריאותם.
ומה על הטייקונים ועל מנהלי
הבנקים בישראל?

כל הכלכלנים הטוענים שאין
טעם להידמות לדנמרק כי
אנחנו בעצם אמריקנים.
מספרים לנו שבאמריקה
משקל התקציב בתוצר
הוא בסך הכל 35 אחוזים
ומכאן שיש לכווץ עוד יותר
את התקציב הממשלתי
שכבר התכווץ אצלנו בשנים
האחרונות יחסית לתוצר
הלאומי.

רבה כהכנסות הון, שעליהן מוטל מס רווחי
הון והוא נמוך אפילו ממס ההכנסה המוטל
על עובדים וגילים בחברות שמנהליהן נהנים
- כשאין משבר - ממה שקוראים 'רווחי הון'
המגיעים לעשרות מיליוני דולרים. אז איך
מכסים שם את התקציב? בינתיים לפחות,
ארצות-הברית היא המדינה החזקה בעולם
ועד השנים האחרונות כל העולם - מסעודיה
ועד סין - שמח להלוות לה כסף. כך יכלה
ממשלת ארצות-הברית להקטין את המיסוי
המוטל על העשירים ולהמירו באגרות-חוב
המופצות בעולם בדולרים שערכם הריאלי
נמצא בירידה.

ברור שאפשרות זו אינה קיימת בישראל.
אבל ישראל יכולה לנהוג כפי שנהגה בעבר
ולהבטיח, דרך משל, את הפנסיה לקשישים
באמצעות אגרות-חוב מיועדות, צמודות מדד
ונושאות ריבית כלשהי. וזאת במקום לשלוח
את העובדים לשוק המניות ואגרות החוב של
חברות הגונות ולא-הגונות ולסכן את ימי
זקנתם. הפניית קופות הגמל לשוק החופשי
כביכול התעלמה מן הקפיצה בדמי הניהול
שגבו הקופות, בלי קשר לרמתם המקצועית
של האנליסטים שצריכים לנחש את עתידם של
ניירות-הערך. גם כאן הייתה התעלמות מחוסר
הסימטריה ומן האפשרות המפוקפקת שהחוסך
יידע להחליט מתי לקפוץ מקופה לקופה כדי
ליהנות מן התחרות שביניהן.

ישראל גם יכולה לגייס את הכסף הדרוש
להתאמתה של קצבת הזקנה העלוכה לשינויי
הנסיבות ולא לטעון שהעשירים יירשמו בחברות
אם ייגבו דמי ביטוח לאומי מהכנסותיהם הגבוהות
בהרכב מתקרת הביטוח הלאומי הנמוכה, המטילה
את עיקר המעמסה של הביטוח הסוציאלי על
בעלי ההכנסות הנמוכות והבינוניות. ובהקשר
זה, חוששים בזמן האחרון מאבטלה בישראל,
בין השאר עקב פגיעת המיתון העולמי ביצוא
שלנו. אז אפשר להחזיר לאופנה את ג'ון מיינרד
קיינס שאמר, בין השאר, כך: בעלי ההכנסות
הנמוכות כמעט שאינם חוסכים, כי אין להם
די כסף לתצרוכת. לכן, אם מגדילים במקצת
את הכנסות העניים, כמעט כל התוספת הולכת
לשוק וממשיכה להתגלגל בו ולהגדיל את
הביקוש ואת התעסוקה. אבל כלכלני ישראל
לא יחזירו לאופנה את קיינס, אפילו בשעה
שהאמריקנים מוכנים להלאים בנקים - מעוזי
היזמה הפרטית המקודשת.

המאמר פורסם לראשונה בכתב-העת
"כיוונים חדשים".

מדינת הרווחה באה להבטיח למי שאינו כשיר
לכל עבודה - קשישים, נכים ועוד - הכנסה
מספקת למחיה שאינה תלויה בבתי תמחוי.

כל הדברים הללו מחייבים תקציב וכדי שהתקציב
יספיק, הוא צריך להישען במידה רבה על מיסוי
פרוגרסיבי, כלומר מיסוי המוטל בשיעור גדל
והולך על אלה שהכנסתם גדלה והולכת. בשנים
האחרונות הפך המיסוי הפרוגרסיבי לדבר בזוי
בישראל. אמנם, מי שרוצה לעיין בנתונים
ולהשוות תקופות שונות וארצות שונות מגלה
דבר שהכלכלנים שלנו - חניכי המולדת השניה
האמריקנית - מתעקשים להעלים, למרות שהם
עצמם מכירים את הנתונים והם יודעים כי
טענת רמייה היא הטענה שבישראל התקציב
והמסים גבוהים מהמקובל בארצות מפותחות.
עיון בטבלאות חושף את השקר הזה ומצביע על
יתרונה של מדינת הרווחה. כך, למשל, ברוב
ארצות מערב-אירופה הייתה צמיחה כלכלית
מהירה דווקא בשנים שבהן המיסוי היה פרוגרסיבי
ביותר. יתר על כן, אפילו היום כמה מהארצות
העשירות ביותר - גם בהכנסה לנפש וגם ברמת
השוויון החברתי - נהנות מקצב צמיחה גבוה
יחסית לאלו הדוגלות באמריקניזציה. כך הדבר
בסקנדינביה וגם בכמה ארצות אחרות באירופה,
שבהן מקובל עדיין תקציב גבוה יחסית לתוצר
הלאומי. משום מה, עשירי הארצות הללו אינם
בורחים לאמריקה עקב המיסוי הגבוה, והפער
הנמוך יחסית בינם לבין העניים המקומיים
אינו משפיע לרעה על בריאותם. ומה על
הטייקונים ועל מנהלי הבנקים בישראל? האם
יברחו לאמריקה אם יוטל מס יתר על עשרות
המיליונים שהם מרוויחים?

אמנם, טוענים שאם ייקחו מהם עוד כסף הם
לא ישקיעו בפיתוח המשק. איזה משק? בתי
מלון בוורשה? בתי דירות בטורונטו? קניונים
במוסקבה? אולי לא מיותר לעמוד על פרדוקס
מסוים, הכרוך גם הוא בהונאה. כל הכלכלנים
הטוענים שאין טעם להידמות לדנמרק כי אנחנו
בעצם אמריקנים. מספרים לנו שבאמריקה משקל
התקציב בתוצר הוא בסך הכל 35 אחוזים ומכאן
שיש לכווץ עוד יותר את התקציב הממשלתי
שכבר התכווץ אצלנו בשנים האחרונות יחסית
לתוצר הלאומי. אבל, הנתון האמריקני נוגע
לתקציב הפדרלי בלבד והוא מתעלם מתקציבי
המדינות השונות המרכיבות את ארצות-הברית
וגם מן התקציבים העירוניים המבוססים על
מס קנייה עירוני, בהעדרו של מס ערך מוסף.
הפרדוקס נעוץ בעובדה שאמריקה מסתדרת
עם מס הכנסה נמוך על העשירים. יתר על כן,
הכנסות העשירים באמריקה נרשמות במידה